

La torre i el castell de Guimerà. Ahir i avui

Gener Gonzalvo i Joan Duch Mas

Patronat del Museu Comarcal de Tàrraga. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. genergonzalvo@terra.es
UNED, Cervera. Patronat del Museu Comarcal de Tàrraga. duch.j@guimera.info

Resum

Els orígens del castell de Guimerà cal situar-los en el context de la reconquesta i repoblació cristiana dels segles XI-XII, quan els comtes de Barcelona i Urgell iniciaren una forta ofensiva militar per les valls de l'Ondara i el Corb. Així, el nucli primitiu del castell guimeramenc és la seva torre de guaita, englobada en una completa xarxa de torres de vigilància militar, de les quals en són una mostra ben palpable les del castell de Verdú. L'Ametlla de Segarra, la Pobla de Farran, i d'altres de desaparegudes: Ciutadilla, Maldà i, més al nord, Tàrraga, Cervera, totes coronades, al nord, per l'imponent Pilar d'Almenara.

Aquest estudi fa un recorregut per les petjades arqueològiques del castell i vila de Guimerà, la seva evolució constructiva, (a partir del segle XV, convertit en palau residencial), i un extens estudi de les diverses cases senyoriales que detentaren la jurisdicció del castell i la vila fins a la seva extinció al segle XIX. Igualment, s'estudia amb profunditat l'efecte de les carlinades sobre el mateix castell de Guimerà, i la part final dóna fe de les campanyes intenses de restauració del recinte castral, culminades recentment pel Servei d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, de la Diputació de Lleida.

Abstract

The tower and castle of Guimerà, yesterday and today

The origins of the castle of Guimerà must be placed within the context of the Reconquest and Christian re-population in the 11th and 12th centuries, when the counts of Barcelona and Urgell initiated a major military offensive in the valleys of Ondara and El Corb.

Thus, the primitive core of the Guimerà castle is its lookout tower, part of a comprehensive network of military watch towers, very palpable samples of which include the castles at Verdú, L'Ametlla de Segarra and La Pobla de Farran, and others that have since disappeared including Ciutadilla and Maldà, and further north, Tàrraga and Cervera, all of them surmounted to the north by the imposing Pilar d'Almenara.

This study surveys the archaeological vestiges of the castle and the village of Guimerà and the evolution of its construction (as of the 15th century it was transformed into a residential palace), and it includes an extensive study of the different noble manors that illegally held the jurisdiction of the castle and the village until they died out in the 19th century. Likewise, an in-depth study is made of the effect of the revolt of the Carlists on the castle of Guimerà itself, and the last part serves as a witness to the intensive restoration campaigns undertaken on the castle premises, recently concluded by the Archaeological Service of the Institute of Leridan Studies of the Lleida Provincial Council.

La vall del Corb, terra de conquesta i repoblament

Encara que tinguem vestigis de la presència ibèrica i romana a la vall del Corb, és ben evident que l'arrencada històrica de les viles d'aquesta vall, d'uns 20 km. de llargada des de Guimerà fins a Belianes, cal situar-la dins el procés de conquesta territorial portada a terme pels comtes catalans, tot guanyant terreny al domini musulmà. Aquest procés llarg i costós fou possible gràcies a la recuperació de poder per part dels comtes, ben especialment de Ramon Berenguer I "el Vell" (1035-1076), el qual aconseguí d'imposar-se com a cap de la piràmide feudal del país, afavorit també pel cobrament de les pàries als reietons musulmans de Lleida, Tortosa i Saragossa. Al seu costat tingué com a gran aliat el comte d'Urgell Ermengol III (1038-1066). Ambdós iniciaren una decidida línia

d'expansió territorial, pactada pel que fa al repartiment dels dominis de les dues cases comtals. Aquest eixamplament de les terres comtals anava clarament encaminat cap a la direcció de Lleida i a la línia del Segre, i una de les seves finalitats era la d'acabar amb les ràtzies islàmiques, que tant de mal feien al país (recordem la terrible destrucció de Barcelona pel cabdill al-Mansur, el 985). Tot respectant els antics límits diocesans preislàmics, el comte d'Urgell, que ja dominava Guissona, a la Segarra, es dirigí cap a la conca del Sió, fins a Gerb (Agramunt, 1070), i es reservà la part nord del pla d'Urgell: Anglesola (1079), la Fuliola (1080), Castellserà, etc. Per altra banda, el comte de Barcelona avançà des de Cervera (1026) cap a Tàrrrega i Verdú (1056) i per la conca del Corb, incorporant tots aquests dominis al bisbat de Vic.

És evident que la vall del Corb era una clara i lògica via natural d'expansió, afavorida per un relleu idoni per a aixercar-hi construccions de defensa en llocs elevats i estratègics. De tota manera, si tenim en compte tot el que fins ara s'ha estudiat i publicat sobre aquesta recuperació cristiana de la conca del Corb, la seva cronologia no està encara del tot resolta, ni de bon tros. Com a punts de referència, documentalment s'esmenta Ciutadilla el 1029 i Guimerà el 1038, quan semblaria més lògic la precedència d'aquesta darrera vila, tenint en compte que és la porta d'entrada a la vall. Caldrà, doncs, una investigació més acurada que intenti aclarir aquestes aparents contradiccions cronològiques.

Si més no, les notícies documentals abans esmentades ja ens permeten d'elaborar algunes conclusions. La més evident seria que la vall del Corb fou ocupada abans que les viles que són encarades cap a la plana d'Urgell: Tàrrrega (1056), Vilagrassa (1059), Anglesola (1079). En conjunt, tot apunta a dues línies expansives que tindrien Cervera com a plataforma d'inici del procés conqueridor, car la vila segarrenca ja era recuperada el 1026.

Quin era el mecanisme de la conquesta? Els comtes confiaven les operacions militars a cavallers fidels, que com a premi rebien donacions de terres. Això sí, en tots els documents s'indica que aquests vassalls del comte (anomenats sovint *castlans*) estaven obligats a construir un castell de defensa (o a restaurar-lo, si és que hi havia una fortificació anterior) i a conrear les terres, per la qual cosa necessitaven la presència de repobladors: una altra de les finalitats fonamentals de la conquesta, com a assentament i garantia de conservació de les terres arrabassades a l'enemic sarraí.

En qualsevol cas, tots aquests establiments tenen, fins al moment de la conquesta de Tortosa i Lleida (1148-1149), un marcat caràcter defensiu, dins un to de temença, atesa la presència veïna i amenaçant dels musulmans. Així doncs, a l'entorn d'un castell s'anaven agrupant els nous pobladors, dedicats fonamentalment a l'agricultura i l'artesanat, tots ells protegits per una muralla.

L'Església, una col·laboradora fonamental en l'empresa, va tenir la tasca específica de cristianització, i va construir esglésies i va estructurar les parròquies. En tot aquest entramat hem de situar, doncs, l'origen dels nostres pobles i la formació de dominis senyorials, quan els cavallers rebien les terres del comte en alou o en qualitat de feu. A la vall de Corb destacaren per la seva importància els senyors de Guimerà, que també ho eren de Ciutadilla, i la poderosa baronia del monestir cistercenc de Vallbona. Igualment, el relleu de la vall afavoria el naixement de nuclis de defensa i repoblament. Guimerà, Ciutadilla i Maldà foren castells estratègics importants, i en un primer període serien torres de guaita, a l'entorn de les quals es bastia la resta de la fortalesa.

A mitjan segle XII, la caiguda de Tortosa i Lleida acabava amb l'amenaça sarraïna i s'obria així una etapa de tranquil·litat, la qual cosa afavorí notablement el renaixement de la vida urbana. A partir d'aleshores, el caire de la repoblació va adquirir uns paràmetres molt més elaborats des d'un punt

de vista jurídic. Com apuntàvem abans, la proximitat de la frontera feia que els documents es limitessin a qüestions militars i econòmiques bàsiques, sense que fossin desenvolupats amb detall. A partir de l'inici de la nova etapa de pau, apareixen les importants cartes de població i franquícia per tal d'assegurar la persistència ferma de les viles i del seus pobladors i de regular-ne la convivència.

Àdhuc, es va arribar a legislar sobre la vida quotidiana de la vila, com per exemple la regulació de les fires i mercats. A la nostra comarca de l'Urgell les més conegudes són les d'Agramunt (1163) i Vilagrassa (1185). Els estatuts i costums de Tàrrrega són més tardans: daten del 1242.

Pel que fa a la vall del Corb, tampoc en posseïm massa dades al respecte, però al segle XII les poblacions estan ja fermament assentades, i reben un fort impuls amb la influència dels nous ordes monàstics: els militars i el del Císter i, de manera ben decisiva, la del monestir de Santa Maria de Vallbona.

Cal dir també que, poc després de la restauració de la seu metropolitana de Tarragona, una part de les viles de la vall del Corb s'incorporaren a l'arxidiòcesi tarragonina.¹

Antecedents arqueològics

Per entendre la formació de la cultura medieval d'un hàbitat es fa necessari conèixer les arrels de la mateixa població, seguint les petjades arqueològiques localitzades de cada període. Abans de pujar a la torre de guaita cal observar quins foren els primers pobladors, saber de la seva evolució en el temps i quins són els certificats arqueològics de les datacions.

Per això, la localització de gravats megalítics, situats prop de llocs d'aigua, zones amb roques, de camins prehistòrics i de possibles jaciments de l'edat del bronze, mostren un cert pas de poblament a la Vall del Corb.² També hi ha mostres de diferents tallers de sílex de superfície i altres troballes de l'edat dels metalls.³ Els camins de ferradura, antics passos de pastors, són principi de comerç entre els habitants que es comunicaven amb les terres de la muntanya i de la costa. La zona de la vall del Corb era terra fronterera entre els pobles de les tribus ibèriques i, més concretament, entre lacetans, ilergetes i cossetans; avui se situaria entre l'Urgell, la Segarra i la Conca de Barberà.

Dins d'aquest mateix context es podria citar el jaciment Comacardós Xepo,⁴ amb possibles restes del període calcolític. Aquest jaciment està prop del mitjà de comunicació a l'entorn del lloc on es localitzà l'estela de Preixana (Lleida)⁵, i un altre conjunt de gravats, els dels Masets, prop del camí vell de Guimerà a Passanant, amb restes de sílex.⁶

La situació del taller de sílex, Comacardós Senyores, i els petroglifs de la vall dels Pous caldrà centrar-la prop de l'antic camí que comunicava amb el camí ral, ramal per on es podia anar de Guimerà a Sarral, per Forès, passant molt a prop d'on es localitzaren les pedres decorades de Passanant (Tarragona).⁷

Assentaments ibèrics

Tothom està d'acord que la Mediterrània, durant l'antiguitat, fou l'element aglutinador del desenvolupament cultural que donaria lloc a la cultura del món occidental. Fou un lligam cultural i comercial entre els pobles que tenen uns mateixos trets geogràfics, etnològics i climàtics.

Motivaren aquest canvi, pels volts de l'any 1000 aC, una nova gent que procedia de la Mediterrània oriental, que pertanyia a dues ètnies, amb religió i llengua diferents, i hi deixa la seva influència cultural: els fenicis i els grecs. Moltes foren les aportacions culturals en aquelles expedicions comercials durant un llarg temps fins a l'arribada dels romans el 218 aC a les terres d'Empúries. Fou un traspàs testimonial dels contactes culturals de l'Orient al món occidental.⁸

La vall del Corb i els petits poblats que s'estaven formant van tenir contactes comercials amb la Mediterrània a través de les conques fluvials i dels camins prehistòrics que comunicaven amb la costa. Durant els segles IV i III aC es comencen a diferenciar amb noms propis diferents pobles ibèrics, que gaudeixen d'una total independència política i que formen coalicions entre ells. La vall del Corb va ser terra de contactes i podem dir, de plena iberització.

En les terres de la vall de l'Ebre es creu que el radi d'acció comercial no penetra més enllà de 50 km a l'interior. Les ceràmiques gregues són el fil conductor dels arqueòlegs. Així, amb la ceràmica àtica de figures negres de Ciutadilla podem ampliar aquest espai a l'interior i també la cronologia dels contactes comercials.⁹

La vall del Corb posa en aquest temps la base dels pobles actuals. Gairebé tots els poblats foren bastits en llocs elevats i de fàcil defensa. Solament el poblat de la Cadena (límits de Lleida i Tarragona) es troba a la mateixa vall, en ser repoblat un antic camp d'urnes. En tots es basteixen unes incipients muralles o recintes fortificats, a la part solana de la vall.

Citarem també alguns jaciments on també es localitzaren restes ibèriques a l'entorn de Guimerà:

Poblat ibèric de La Cadena. S'hi localitzà ceràmica ibèrica de tot tipus; percutors de sílex, nombrosos trossos de pedres de molí de mà; fusaioles i còdols treballats.

Restes ibèriques de Solans del Pla de l'Ametlla. Hi ha constància de ceràmica pintada de vernís negre i un tros de color gris, espatulada amb decoracions estampillades amb cercles concèntrics repetits.

Poblat ibèric d'Els Quintals. Es localitzaren restes de ceràmica ibèrica, pedres de molins de mà circulars i una possible columna romana.

Materials ibèrics del Pla de la Creu del camí de Tàrrega.

Restes arqueològiques del castell de Guimerà. En la part alta del poble de Guimerà i als voltants de les ruïnes del castell es van localitzar trossos de molí de mà iberoromà, de matèria volcànica i d'una altra peça de molí rodó de conglomerat.

Restes iberoromanes d'El Molí Nou; restes ibèriques de l'Ermita de la Bovera.

Restes ibèriques Pla del Castell. Al castell de Ciutadilla, es localitzà un de ceràmica àtica de figures negres tardana. És un fragment d'un cílix o copa de ceràmica que, segons J. Jully, podria tenir una datació cap al 510-500 aC. E. Junyent creu que la seva data és més antiga que la del cílix del segle V d'Ivorra i del cílix trobat a les roques de Sant Formatge a Seròs.

Conclusions

Els ibers foren els primers pobladors de la vall d'una manera fixa fins a l'arribada dels romans.

Un seguiment de les restes ibèriques ens portaria a presentar les bases dels pobles actuals.

Els assentaments dels poblats ibèrics defugen les terres planes de la vall, que seran poblades en època romana.

En molts emplaçaments ibèrics hi haurà una continuació d'hàbitat en la romanització.

La troballa del fragment de ceràmica àtica de figures negres al pla del castell de Ciutadilla ha fet revisar el radi d'acció dels intercanvis comercials entre l'interior i la costa.

Aquesta prova de la iberització es manifestarà també en la descoberta de restes ibèriques en els mateixos fonaments del castell.

Restes romanes

La romanització de la vall es podria seguir amb l'estudi de les restes romanes a l'entorn de cada poble i en les de les terres fèrtils de la vall. Un seguit de descobertes ha fet possible situar el pas d'una via romana i de diferents vil·les i vestigis romans.

Troballa romana de Palaus - Molí de la Cadena, Vallfogona de Riucorb.¹⁰ Restes d'un possible cup o cisterna romana i un de columna de pedra.¹¹

Vil·la romana d'Els Palaus, Guimerà (l'Urgell). Es localitzà la base d'una columna i restes d'una vil·la romana.

- Inscripció d'un miliari. Els Palaus, terme municipal de Guimerà:¹²

*TIBERIUS CLAUDIUS DRUSI FILIUS CAESAR
AUGUSTUS GERMANICUS
PONTIFEX MAXIMUS TRIBUNICIA
POTESTATE IIII
IMPERIO VIII CONSULATU III PATER PATRIAE
CCXVIII*

Per Hübner es coneixia la inscripció del miliari que fou trobat entre Vallfogona i Guimerà, a la partida del terme Els Palaus; actualment se'n desconeix la situació. Per les restes de ceràmica, va perdurar fins als darrers moments del baix Imperi. Per la indicació del consolat i tenint present que Claudi va governar des de l'any 41 al 45, aquest miliari "fou col·locat en la Via, prop de Guimerà entre els anys 44 o 45 de la nostra era".¹³

- Inscripció en un fragment de ceràmica, Els Palaus¹⁴

Epigrafià romana (Transcripció: *MERCA... OR*). La inscripció es va trobar en un tros de ceràmica que formava part d'un plat de terra sigil·lata romana. Sembla que aquest estampillat és incomplet i podria acabar amb les lletres *OR*, i formar la paraula *MERCATOR*.

Solans dels Palaus, Guimerà; Molí Nou, Guimerà; Obacs Xist, Guimerà.

Obacs Saldònia, Guimerà; Vallsanta. Entre les ruïnes del monestir de Vallsanta i la carretera actual, es localitzaren vestigis de ceràmica romana i trossos d'àmfores.

La plena romanització de les terres de la vall del Corb motivaran l'assentament de nous poblats, alguns sobre restes ibèriques, amb l'increment i millores en els treballs i producció agrícola en les terres fèrtils i properes al llit del riu.

Les torres de guaita: descripció, evolució i ubicació

L'avanç de la Reconquesta cap a ponent provocà l'abandonament de moltes d'aquestes torres i de primitius castells, en perdre la funcionalitat originària.

Observem les característiques generals d'una torre de guaita: Assentada sobre un llit rocós i constituïda per grossos murs formats per un cos de reble a base d'argamassa de calç i cascots de pedra, revestida internament i exteriorment per un aparell amb clars precedents tardoromans.

“La torre s'aixeca sobre la part més elevada i té uns 20 metres d'alçària i s'assenta directament sobre la roca. Està constituïda per un cilindre revestit interiorment i exteriorment per una aparell de filades de carreus de pedra viva del país i replenat d'una argamassa de cascots de pedra i morter de calç i arena.

La porta d'accés, situada a 6,30 metres, està encarada al sud i comunica amb la primera planta. El gruix de la paret en aquest indret de la porta finestra és de 2,40 metres. diàmetre entre 6 i 8 metres gruix del mur entre 1,5 i 2,5 metres; mur que es desgruixa gradualment d'un a l'altre pis mitjançant relleixos que serveixen ensems per disposar els embigats dels sostres dels diferents pisos.”

Pel que fa a l'accés exterior només es podia realitzar amb escales de corda o de fusta plegables, per defensar-se i ésser inexpugnable.

- La comunicació entre el celler interior, la planta d'accés a la planta superior, el trespol entremig, el sostre sota la volta i la sortida al terrat superior, es pressuposa que es realitzava amb escales de fusta.
- El celler, magatzem de queviures o possible presó, situat en la part inferior, té forma de con per un aparell de filades de carreus de pedra viva del país i reblert d'una argamassa de pedra i morter de calç i arena”.¹⁵

Amb un òculus al mig de la cúpula, articulada de filades de carreus circulars, a través dels quals hom podia accedir al magatzem

- Sembla que aquesta cultura de vigilància, terra endins, els àrabs la introduïren a l'interior del país quan aquest tipus de torre era tradicionalment costanera. Recordem que les ràpites, fortalises-convent, estan pensades amb una finalitat semblant (la Ràpita de Balaguer).

Una vegada construïda la torre, el tipus de castell més senzill i tradicional és el que es genera d'una planta quadrada, a voltes tancada dins del seu perímetre l'antiga torre circular, com és el cas de Verdú.

En molts llocs la torre de guaita i les primeres restes de castell van associades a una petita església romànica, normalment separada del nucli defensiu, com també podria ser el cas de Guimerà.

Sobre la coberta d'aquestes torres F. Fitè¹⁶ arriba a aquesta conclusió: “en cas de tenir-la i de si existien propugnacula i troneres per facilitar la guaita i defensa des del cim i algunes obertures i finestres dels pisos superiors”. Es parla d'estructures de fusta sortints a manera de troneres, circulars al cim de les torres i sobresortints en voladís amb coberta de palla i fang cònica, fet que no creiem, per avui, en aquests indrets. Sí que algunes posseïen merlets i aleshores es fa més difícil d'acceptar l'afegiment d'aquest voladís al cim.

S'ha pogut comprovar que sobre possibles restes anteriors ibèriques, s'aixeca la torre de guaita i defensa del castell de Guimerà, situada estratègicament en el límit entre l'altiplà i la carena de la vall del Corb, al damunt d'un fité de roca viva i que té al seu voltant restes del recinte del castell medieval; d'aquest, ampliat en diverses fases fins a l'extrem de ponent, està relacionat a través del cementiri vell amb l'església gòtica. És una construcció fortificada, destinada a la guàrdia i defensa d'un territori determinat en els principals llocs estratègics de la comarca i de la vigilància de la Vall del Corb.

Aquestes torres són encara avui testimonis presents: la torre de l'Ametlla es comunicava amb la de la Pobla de Ferran i amb la de Guimerà; la de la Bovera, amb Ciutadilla, Maldà, Verdú... i així poder emetre senyals a l'entorn de Tàrrrega, Cervera i altres zones geogràfiques.

A Catalunya, molts castells medievals aprofiten fortificacions antigues pre-romanes i romanes i es poden relacionar les torres de planta circular que es coneixen des d'època iberoromana, emprades amb una finalitat semblant a l'època que ens ocupa amb el món àrab.⁷ En aquesta zona geogràfica es donen conjuntament amb les de planta quadrada que es localitzen al santuari de la Bovera, restes a la part més alta de Passanant i les que es conserven a la Pobla de Ferran, la Glorieta i la Sala.

El castell de Guimerà i la seva ampliació (Fig. 1)

Els passos seguits en l'ampliació del castell confirmen la seva adaptació a les noves funcions, segons els temps. De vigilància i defensiu a residencial i, progressivament, a un edifici d'explotació agropecuària.

Seguint els fets històrics, estan confirmats els aspectes defensius a l'entorn del castell, tant per les seves implicacions en les participacions en lluites com per les seves estructures. Així, tenim documentades:

“A la meitat del segle XIV, i amb ocasió de la guerra entre Pere d'Aragó i Pere de Castella, foren refetes les muralles.”

“Referent a la guerra de Joan II consta que, al 8 de juny de 1462 els jurats Ramon Boleda, Berenguer Vendrell i Bartomeu Boleda reuniren el poble a la plaça, davant de la capella de Sant Esteve i donaren con d'unes lletres rebudes de la Generalitat de Catalunya i resolgueren anar personalment a l'exèrcit del Principat...”

Una nota corresponent al 8 de març de 1463 diu textualment: “Dimarts a huyt de març lo molt noble senyor don Godofre de Castre, constituït personalment en lo semintiri apellat les roques davant lo castell on ere tot el poble de Guimerà o la major part d'aquell, lo batlle ab los jurats ensems ab lo plen consell determinaren e resolgueren en lur consell de fer capità lo dit molt noble senyor e estar a tota ordincació e manament seu”.

“Al juliol de 1464 el castell de Guimerà es troba regit per Felip Galceran de Castre, qui apareix lluitant al bàndol de Joan II, el qual s'apropià els béns de tots aquells qui seguien el partit de la Generalitat de Catalunya.”¹⁸

Hi ha constància que es bastiren torres dins de l'àrea catalana entre la segona meitat del segle X i el darrer quart del segle XI. Anteriorment, consta que al segle IX, ja s'havia començat a fortificar la frontera superior d'Al-Andalus, com Balaguer,¹⁹ i es preparen altres zones per a la seva protecció.

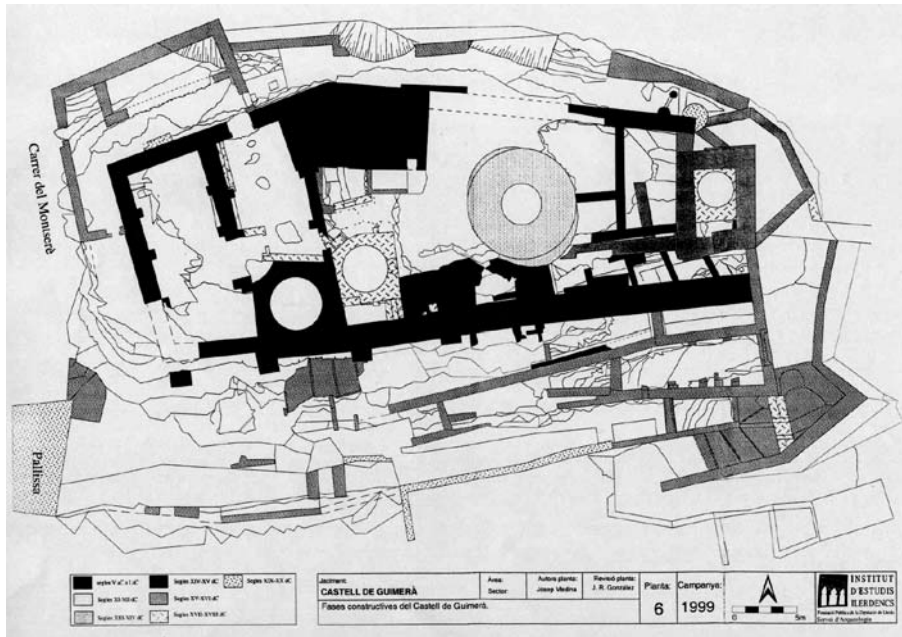

Fig. 1. Plànol de la planta del castell de Guimerà després de les excavacions, amb tota la planimetria i els detalls de les fases de la seva construcció, la base de la torre i els tres cups de vi. J.F. Medina Morales, Serveis d'Aqueologia, IEI, Lleida, 1999.

Pel que fa a l'origen i evolució d'una torre de guaita podem resumir: Edifici fortificat, a voltes aïllat (*turris, domus*), destinat a la vigilància: guarda d'un territori. Construïdes en llocs estratègics, la principal missió de les torres de guaita és donar l'avís de perill a la torre o castell més proper. Solen formar part d'una xarxa defensiva organitzada entorn d'una fortalesa central, amb la qual es comuniquen visualment.

Segons J. Bolós “molt sovint, la funció d'aquestes torres era la de vigilar un camí”. Aquest fet s'ha comprovat en la localització de les restes de les torre de Muntdessó o Ravinagre,²⁰ al terme de Guimerà, que controlava un antic camí estratègic que va de Guimerà a Pobla de Ferran i Passanant i que podia comunicar amb el “camí ral”.

En temps carolingis, aquestes torres eren de materials simples (fusta, tàpia), i foren substituïdes als segles X i XI per materials més forts, especialment la pedra, ja que la construcció de murs i muralles amb tàpia i adob quedà relegada als castells musulmans.

Al segle XI, algunes d'aquestes torres, s'envoltaren d'una muralla que seguia el relleu del terreny i el tipus primitiu de castell habitual a la Catalunya Vella.

Aquest fet ens permet relacionar les torres de planta circular, que es coneixen des d'època ibero-romana, emprades amb una finalitat semblant a la de l'època que ens ocupa, amb el món àrab.²¹ És una tipologia de *turris* que es donà conjuntament amb les de planta quadrada, com es pot observar en els exemples citats per Puig i Cadafalch.²²

Amb tot, el que caldria tenir present en l'estudi arqueològic són les tipologies d'argamasses, els aparells i les troballes de ceràmica per donar una cronologia precisa de les diferents estructures.

Així, en el cas de Guimerà es podrien relacionar i datar restes de la primitiva església romànica,²³ com de l'estela discoidal²⁴ situada a la paret de la plaça de l'església, i unes mènsules romàniques recol·locades a l'església gòtica.

Evolució històrica

Ja hem vist com el terme de Guimerà s'esmenta a les primeries del segle XI. El 1077, torna a aparèixer Guimerà, amb un primer esment del castell de la vila (delimitació del terme de l'Ametlla). Eren encara, però, temps bèl·lics i d'inseguretat.

La tranquil·litat per als nous pobladors no arribaria fins al segle XII, quan el castell estaria ja ben delimitat. Així es desprèn de la butlla del papa Anastasi IV, del 1154, en què la parròquia de Guimerà passa a formar part de l'arquebisbat de Tarragona.²⁵ El castell de Guimerà és esmentat de nou com a límit del castell de Verdú, l'any 1164.

Més endavant, trobem en el testament de Guillem de Camarasa, del 1172, com llega el castell de Guimerà a la seva esposa i al seu fill. La dona del testador, Berenguera, és marmessora en el citat testament, juntament amb Guillem de Cervera i Arnau de Montlleó. De fet, un xic abans, el 1171, l'arquebisbe de Tarragona Hug de Cervelló, havia llegat al seu germà, el citat Guillem de Camarasa, el castell de Guimerà. D'aquesta manera, el castell de Guimerà, a la segona meitat del segle XII, és en mans de la influent família dels Cervelló.²⁶

Seguint amb la successió de la línia dels Cervelló, Guerau Alemany VII llega, en testar el 1180, al seu fill Guerau Alemany els castells de Veciana, Montfalcó, La Tallada, Camarasa, Cubells, Cervera, Alòs, Tudela, Artesa, Guimerà i el Talladell. Com veiem, un impressionant patrimoni.²⁷

A les primeries del segle XIII tenia en possessió el castell de Guimerà Guillem de Cervera, el qual el 1220 el va vendre, per 600 morabatins, a Guerau Alemany, del llinatge dels Alemany, amb les seves armes profusament estampades en llocs com el convent de la Bovera, la portada de l'església parroquial de Guimerà i els portals d'aquesta vila. El fill de Guerau, Ramon, no és altre, segons aprecien la major part d'estudiosos, que Ramon Alemany de Toralla, sebollit amb la seva muller, que porta les armes dels Guimerà, al monestir de Santa Maria de Vallbona; potser aquesta magnífica tomba gòtica procedia de l'extingit monestir germà de Santa Maria de Vallsanta.

Durant el segle XIV, un altre Guerau Alemany i la seva muller, Guerarua de Rocabertí, mulleraren la seva filla Francesca amb Felip de Castre, conseller de Pere III el Cerimoniós, que morí en el setge de l'Alguer. El seu successor va ésser Felip, baró de Castre, Peralta i Guimerà.²⁸ Mentrestant, el fogatge de 1365-70 esmenta el lloc de Guimerà, "qui és del noble en Felip de Castre", amb 152 focs.

Fig. 2. Localització d'un grafit incís en la superfície exterior d'una pedra d'un dels murs, segles III-II aC.

J.F. Medina Morales, Serveis d'Aqueologia, IEL, Lleida.

Felip IV de Castre i Alemany va morir el 1371. La seva heretat passà a la germana Aldonça, muller de Bernat Galceran de Pinós, el qual, segons cita el mateix Sanç Capdevila, fou “el més guimeranenc de tots els barons”, per la seva llarga vida.²⁹

L'inventari més complet que tenim de les estances del castell de Guimerà, exhumat per Sanç Capdevila, data del 1402. De fet en aquells moments, la torre de guaita i les dependències castrals començaven a assemblar-se més a una residència senyorial que no pas a una fortificació de defensa (tot i que també complia aquestes funcions).³⁰

Bernat Galceran de Pinós morí el 1425, i el va succeir el seu fill Felip Galceran de Castre-Pinós. Aquest fou succeït en el senyoriu de Guimerà pel seu nét, Felip Galceran de Castre-Pinós i de Mendoza, fill de Felip Galceran de Castre-Pinós i d'Anglesola.

Durant la guerra civil de 1462-72, el senyor de Guimerà estigué al costat del monarca Joan II, en contra dels desitjos del consell de la vila. Així, el 1464, el rei concedeix el castell i terme de Guimerà al ja citat Felip Galceran de Castre-Pinós i de Mendoza.

Al segle XVI, la senyoria de Guimerà passà als vescomtes d'Èvol. Així, els Èvol feren algunes reformes al castell guimeranenc al llarg de tot aquest segle. El 1553 exercia com a senyor de la vila i terme Felip Galceran de Castre-Pinós, vescomte d'Èvol, d'Illa, de Canet, de Querforadat i senyor de Guimerà i de la Pobla de Ferran, maridat amb Joana d'Aragó i que traspassà el 1590.³¹

El juliol del 1599, el rei Felip III creà el títol comtal de Guimerà, essent-ne el primer detentor Gaspar Galceran de Gurra i d'Aragó, que es casà amb Isabel Agnès d'Erill i de Setmenat. Morí sense fills, el 1638. El succeï com a hereva seva na Francesca de Pinós i de Fenollet, duquessa d'Híxar.

Durant la guerra dels Segadors, el castell de Guimerà, durant uns anys, fou regentat per un delegat de Lluís XIII, rei de França.

Com hem esmentat, el comtat de Guimerà romania en mans de la duquessa d'Híxar, casada amb Jaume Fernández d'Híxar. El duc, un cop finada la duquessa, es casà en segones núpcies amb Teresa de Pimentel i de Benavides i visqué fins a l'any 1700.

No ens estendrem més en aquesta relació de successió en la possessió del terme i castell de Guimerà, però sí afirmarem que, durant els diversos conflictes bèl·lics que arrassaren la terra durant els segles XVIII i XIX, el castell de Guimerà –això sí, descarregats els habitants de la vila de les servituds senyorials per la caiguda de l'Antic Règim– apareixia com un domini encara de la casa d'Híxar. Finalment, cal esmentar que el castell guimeranenc fou escenari de combats durant la primera carlinada, que malmeteren molt la torre i el conjunt arquitectònic del baluard.³²

La torre de guaita de Guimerà. Segle XIX (Fig. 3, 4 i 9)

Diferents reformes i ampliacions van fer del castell de Guimerà una bona fortalesa fins a la meitat del segle XIX. Els fets de la primera guerra carlina, en el mes de setembre de 1835, van deixar molt malmès el recinte del castell. Poc a poc el temps va fer la resta. Podem observar una fotografia de 1885 en què la torre de l'homenatge encara estava sencera. Hi ha la tradició que fou al començament del segle, sobre el 1905, quan un hivern de d'humitats i aigua va fer-la esberlar.

Fig. 3. La torre de guaita, greument malmesa arran del setge de Guimerà durant la primera guerra carlina, el setembre de 1835.
Foto J. Duch.

Fig. 4. La torre de l'homenatge restaurada. La intervenció fou inaugurada el 10 d'agost de 2001. S'hi pot observar el projecte de resolució que aporta novetats i diferents comentaris visuals. Foto J. Duch.

El projecte que restaura integralment la torre deixa veure una bona part de tota la zona de la paret mig partida que ens va deixar una nit en caure desplomada sobre cases del poble. Part del cilindre restaurat mostra el pas del temps al segle XXI.

Unes escales permeten pujar per fora i escalar per dins fins al terrat, on pujava el “castlà” per observar els possibles moviments del seu entorn i enviava el seu avís corresponent a les torres receptores, a través de fum o del senyal corresponent.

Interiorment, la torre restaurada té tres plataformes. Una d'entrada a la planta baixa i que dóna accés, baixant per una escala, al magatzem o possible presó. Pensant amb la torre d'Almenara, es pot pujar amb escales interiors, empotrades a la paret, a la segona planta, i d'allí a la terrassa on es podrà observar la visió de la vall del Corb. El terrat té ara convenientment conservat, l'espai de la meitat de la forma original de la torre de guaita del segle XI.

Excavacions al castell de Guimerà

La torre de Guimerà s'edificà al segle XI com una fortificació de la xarxa fronterera que els cristians establien en la seva expansió cap a ponent. Poc a poc, el primitiu castell va anar ampliant-se i s'adequà a les noves funcions residencials, d'explotació agropecuària del seu entorn, com també el seu valor militar.³³

El primer pas de recuperació va començar a partir de l'any 1971, quan va passar a propietat de la Diputació de Lleida.³⁴ El 1973, en una primera intervenció es va consolidar la part baixa de la torre,

tapant i restaurant molt dignament la seva base; l'any 1984 s'efectuaren intervencions puntuals de consolidació de la torre, les quals si bé van restaurar l'emblemàtica estructura van destruir tota l'estratigrafia existent a l'entorn del principal edifici.³⁵ L'any 1990 l'ajuntament de Guimerà sol·licità l'arranjament definitiu de la fortalesa que domina la població per tal de completar la visita d'aquells que venen a gaudir de la singular població.³⁶ (Fig. 10)

Les excavacions de les restes del Castell de Guimerà, foren realitzades en tres campanyes pels Serveis d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida: delimitació dels sectors i àmbits de la fortalesa i localització de les estructures conservades; assessorament i seguiment del projecte arquitectònic de consolidació i accessos i excavació de les habitacions i estructures localitzades per completar el coneixement i evolució de la fortalesa.

Els resultats obtinguts de les primeres excavacions es poden resumir en aquests fets:

- a) Recuperació de les dimensions parcials del primer castell, que correspon al període romànic (segles XI-XIII); coneixement del límit de la fortalesa gòtica (segles XIV-XV) i de les modificacions de la moderna (segles XVI-XVIII) i les darreres alteracions i espoli dels segles XIX i XX.
- b) Certificació de les restes de l'escala monumental d'accés a la planta superior i l'enllosat del pati central, tot completant el conjunt.

Seguirien les estructures d'explotació agrícola de la tercera fase, en la planta baixa, on es poden observar tres cups de vi i quatre dipòsits de gra de forma rectangular, avui documentats i destruïts.

Les excavacions al castell de Guimerà han mostrat un model de treball previ de la metodologia arqueològica abans de projectes de recuperació o restauració.³⁷

1. *La rampa primitiva.* La localització de la primitiva rampa d'accés que puja des del nivell de la plaça de l'església fins al de l'entrada del castell, conservada en alguns trams, va permetre reconstruir el seu recorregut original. El terra era format per pedres que es combinen amb el ciment utilitzat per indicar el camí recuperat. L'estructura correspon a la rampa del segle XVI, que està associada al baluard de parets atalussades que defensava la fortalesa pel costat sud-est i que dominava perfectament aquells que pugessin pel camí indicat fins a la porta del castell situada en la part sud.³⁸

Amb l'excavació d'aquesta rampa d'accés al castell, s'han contrastat dues possibles entrades. Una provinent de la plaça de l'església, a l'est de la fortificació, i la segona amb origen al carrer de Montserè. Aquesta era l'entrada per la part nord; es pujava pel camí de la vall fins als peus de les muralles i s'hi entrava per l'entrada a l'actual carrer de Montserè, on hi hauria un portal d'entrada al peu del castell. Aquest camí seria la pujada al castell amb cavalleria o, en el seu moment amb carruatges des del poble pel carrer de la Bovera.

En l'entrada per la part sud, s'ha trobat per sota de la construcció de la rampa d'època moderna (segle XVI) un nivell inferior, d'època medieval, que també faria la funció de facilitar l'accés a la plataforma principal.

La descoberta arqueològica d'aquesta rampa obligà a modificar el projecte elaborat pels arquitectes J. À. Corbella i C. Llop i a respectar la part de la rampa del segle XVI.³⁹

2. *La planta baixa de la torre.* Dins de la torre, per sota dels materials del segle XIX, apareix tota una estratigrafia composta de teules i guixos i per sota una gran capa formada per grans blocs de

pedra, es descobriren importants elements ibèrics en la part baixa i interior de la torre que han fet valorar la cronologia dels primers pobladors de l'acròpolis.

Es localitzaren dos grafitos en la cara interna dels murs d'elevació de la torre, a uns dos metres del paviment:

- a) un és una figura antropomorfa esquemàtica, amb les cames i braços oberts;
- b) l'altre, un rectangle fraccionat per línies verticals i horitzontals.

L'excavació del fons va permetre identificar un estrat d'època ibèrica just per sobre de la roca natural.⁴⁰

3. *La muralla del nord-oest.* Al sondejar l'exterior nord de l'edifici (cantonada de la muralla nord-occidental, just en el seu contacte amb l'entrada al carrer de Montseré), a fi de conèixer el lligam de panys de muralla i l'entrada per aquest sector, varen aparèixer materials d'època baixmedieval, bàsicament de ceràmica reduïda.⁴¹

Observem que les restes actuals de la paret nord, cantonada amb el carrer de Montseré, mostren indicis d'una paret que confirmen la possibilitat del portal del document: “*Ytem se a de azer un portal a lo que queda del corral quadrado con su linde de ocho palmos de ancho y doce de alto con su linde de piedra entera y abajo tambien piedras salidas por si entran carros en él*”.⁴²

La paret trencada i perpendicular al camí actual seria el lloc de situació de dit portal, que queda per certificar i situar arqueològicament.

4. *La cavalleria.* A la planta baixa està documentat que “després del portal d'entrada hi havia una pati descobert, on hi havia la cisterna i el safareig; a l'una banda el celler amb dos departaments i a l'altra l'estable”.⁴³ S'ha pogut detectar una menjadora de bestiar, espais per a les cavalleries i l'estable, en els límits al primer camí de ronda. (Fig. 5 i 7)

Fig. 5. Vista del castell de la part corresponent als magatzems, les cavallerisses, les menjadores del bestiar i dos dipòsits o cups de vi, en la dependència inferior de l'espai rectangular, on hi havia la cisterna, també excavada. Foto J. Duch.

Fig. 6. Entrada empedrada al castell, paret que separa del camí de ronda i base d'una premsa de vi. En diferents llocs s'observen nivells de roca natural com a pavimentació. Foto J. Duch.

5. *La cisterna*. Sanç Capdevila, en l'inventari d'obres, havia documentat una cisterna al pati del castell al segle XVI: "en 1506 el mestre Anton Comba empenia la restauració de la cisterna, pel preu de 30 lliures i tota la manobra necessària".⁴⁴

El setge de Guimerà confirma l'estada d'unes 463 persones que restaren fins al dia de la rendició (20 de setembre de 1835); si pensem en algunes possibles baixes i escapades, la cisterna va donar aigua durant sis dies a unes 500 persones.⁴⁵ Per les dimensions de la cisterna excavada la capacitat podria estar a l'entorn de 30.000 litres, la qual cosa ha fet pensar que d'aigua no en va faltar durant el setge.

La cisterna està situada al mig d'una dependència, prop de les restes de l'escala noble, on es va localitzar per un paviment de lloses de pedra sorrenca i per les restes de dues canonades d'entrada a la cisterna per les parets laterals nord i sud.

A l'interior s'observa una volta feta amb pedres de litologia calcària, col·locades de forma vertical i unides amb morters de molt bona qualitat. Es tracta d'una cisterna de volta de mig punt excavada a la roca, on encara podem observar la darrera marca indicadora del nivell de l'aigua en les parets.⁴⁶

6. *L'escala noble*. Molt a prop de la cisterna se situà l'escala noble que donava accés a la primera planta, confirmada també a l'inventari del segle XV ("vorera l'escala, la cambra oliera: al replà de mitja escala el pastador"), i en un altre text: "Altra clau que obre la porta del cap de l'escala".⁴⁷

A més, l'arqueologia ha localitzat un canal per recollir aigua de l'àmbit de la cisterna i conduir-la cap a l'exterior de la fortalesa; s'observa en la paret sud, tal com era.

Una nova aportació dels arqueòlegs són les restes d'un forn (tipologia circular) destruït possiblement en fer el cup, i que no consta en cap document escrit.

7. *Dos cups de vi*. Des del pati del castell, al costat del peu de premsa de vi, es varen posa al descobert l'accés a la part superior dels cups a través d'unes escales de pedra adossades. Aquestes restes eren visibles en la part alta i documentades segons el contracte de Felip Galceran de Castre-Pinós, el mes de juny de 1563; amb Antoni Torrius "s'encarrega l'obra de dos cups de pedra picada".⁴⁸ (Fig. 5)

S'ha seguit l'excavació i sembla continuar el possible fossat defensiu de la torre de guaita fet als primers moments de la construcció de la torre.

8. *L'enllosat del pati*. En passar el portal d'entrada del castell s'observava que estava pavimentat de lloses ben treballades de pedra sorrenca, que juntament amb la roca natural marquen el nivell d'excavació. (Fig. 6)

Fig. 7. Part oriental del castell on hi havia els graners, els cellers i la base d'un cup de vi en la base d'una altra torre del segle XIV. Foto J. Duch.

Restes d'una estructura murària i d'un estrat associat d'època ibèrica, cronologia relativa III-II aC, tot per sota del nivell de preparació del paviment i allí on la roca natural era més baixa que la cota de la roca utilitzada com a paviment.⁵⁰

9. *Dipòsit de gra.* Al llibre de capbreu, on cada pagès confessava les seves propietats, hi consten els delmes que pagaven de cada producte. L'arqueologia confirma la fase agropecuària del castell en descobrir unes estructures senzilles de guix, que a les cases del poble es deien "calaixos" i s'utilitzen fins a la meitat del segle XX com a espai per guardar la collita de gra. Sanç Capdevila documenta a la planta baixa a l'altre costat del pati, "la botiga dels grans i una rebotiga per dipositar-hi els fruits delmals".⁵¹

10. *Restes ibèriques.* Els estrats i estructures muràries d'època ibèrica trobats en aquest espai de pas ens indiquen una ocupació del tossal en uns moments propers als segles III-II aC, tal com queda testimoni per la ceràmica de vernís negre apareguda." (Fig. 2)

"Cal remarcar l'aparició d'un grafit incís sobre la superfície exterior d'una pedra d'un dels murs d'aquest moment cronològic; els signes corresponen a XIIIIX, que es podria llegir "...da...da".⁵²

11. *La torre quadrada i el tercer cup.* S'ha situat el lloc del tercer cup, el seu accés i s'ha pogut datar als voltants del segle XVII. Es trobava entre quatre murs que delimiten el cup, tot formant una única estructura de planta quadrangular, que sembla ser la base d'una torre que ens situa en una cronologia relativa anterior al segle XIV. Aquesta important conclusió confirma l'existència d'una torre de planta quadrangular anterior a la construcció de l'edifici principal, malgrat que estructuralment el parament d'aquesta no difereix gaire de la dels murs mestres del castell.

En aquest indret de l'acròpolis s'han localitzat restes d'estratigrafia ibèrica alterada per la construcció moderna del dipòsit de vi, que va rebaixar els nivells interns fins al nivell basal.

12. *La construcció pentagonal fortificada del segle XII.* Potser l'element constructiu més antic d'aquest castell és l'edifici situat al nord-est del recinte de la fortificació, que té una planta pentagonal, del qual es veuen quatre cares. (Fig. 8)

Excavat en part aquest espai, s'ha pogut constatar que l'assentament es fa directament sobre el nivell basal i el seu recorregut constructiu és d'est a oest, fins a topar amb la possible torre qua-

Fig. 8. Part oriental de la muralla en la qual s'observa la zona sobre base pentagonal on hi havia l'altra torre i d'on sorgeix la paret que emmuralla el castell i l'església. Foto J. Duch.

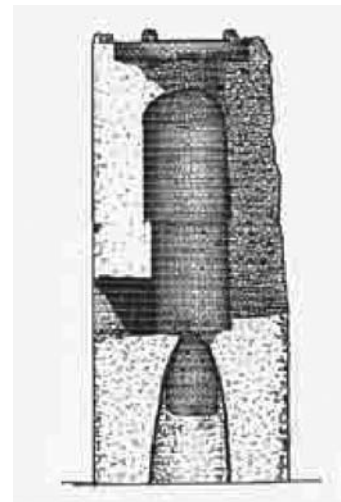

Fig. 9. Tall de la torre de guaita on s'observen les parts de l'edifici així com l'espai de la zona que feia de magatzem i també de possible presó, a la base de la qual es localitzaren un grafit ibèric. Dibuix M.A. Corbella.

drangular. Per a J. Bolós aquest espai fortificat “el podríem identificar amb la primera fortificació del lloc”.⁵³

L'arqueologia ha pogut confirmar aquesta afirmació: “Podem trobar-nos davant d'una segona fortificació del turó, en un moment posterior a la construcció de la torre de guaita (segle XI) i anterior a la construcció dels murs mestres de l'edifici avui més visible (segle XIV). Aquesta construcció constaria d'una possible torre quadrangular i un element adossat a l'est, d'estructura pentagonal que podria correspondre a una construcció de caràcter residencial”.⁵⁴

Fig. 10. La torre, avui amb l'escala mecànica per pujar a la porta d'entrada a sis metres de terra com era en l'època medieval. Foto J. Duch.

13. *Les muralles atalussades.* L'espai entre l'exterior de l'edifici principal i les muralles situades al nord ha motivat poder datar el moment d'ús pels voltants del segle XVI-XVII, que correspon al moment de construcció de les muralles atalussades. Aquestes obres confirmades per Sanç Capdevila, contractades el juliol de 1563, l'arqueologia les documenta amb les seves restes.⁵⁵

També s'ha localitzat en el mateix angle oriental del sector 10 el fons d'una sitja possiblement d'època ibèrica, excavada en la roca, espai situat entre l'exterior de l'edifici i les muralles situades al nord.⁵⁶

14. *La muralla anterior al segle XI.* En l'àmbit situat en la cantonada de la muralla nordoccidental, s'han localitzat estructures exteriors fetes a base de grans blocs de pedra calcària lligats amb morter de molt bona qualitat; en no atalussar-se com la resta, semblaven d'una cronologia anterior al segle XI. Amb tot, segons Medina, “el sondeig no ha donat cap motiu per situar-la en una cronologia anterior al segle XIV”, si bé “la base és lleugerament atalussada, fet que únicament ens indica que ens trobem en un moment cronològic anterior a la resta de panys però no anterior a la torre de guaita”.⁵⁷

15. *Sondejos exteriors.* Els panys de parets que conformen la muralla i la seva relació amb l'accés al castell són datats entre els segles XVI i XVII.⁵⁸ El sondeig exterior va permetre localitzar el traçat original del camí que donava accés al poble entre la cantonada nordoest de les muralles del castell. Es tracta d'una rampa originalment empedrada, que té el seu origen en l'extrem nord-est de la vessant del turó. La cronologia de la primera rampa podria fixar-se al voltant del segle XV.

Darrerament un fort aiguat va descobrir a la costa de la vall un tros de camí empedrat que podria confirmar, també, aquest traçat.

16. *La torre quadrada.* La torre quadrada que es troba a la muralla de tancament del poble, que des del castell arriba fins al campanar de l'església gòtica, de base atalussada i cos rectangular, se situa en una cronologia propera al segle XIV.⁵⁹

Una rasa nord-sud va confirmar la possibilitat d'existència d'un fossat defensiu davant de la muralla, i que tindria un recorregut paral·lel al de la muralla.

17. *Els materials arqueològics.* La cronologia que donen els elements localitzats van del segle XV al XX; també s'han trobat fragments materials d'època medieval i, com a fet molt important, alguns pertanyents al món ibèric, com és el cas del fragment de vernís roig ilergeta.

Pel que fa a les monedes, foren poques i molt deteriorades i diferents fragments de vidres de diferent tipologia d'objectes: fragments de metalls, restes de fauna, matèria tèxtil.

Conclusions

Aquesta excavació ha mostrat la necessitat de l'aportació de l'arqueologia abans de les intervencions en edificis i restes del patrimoni, especialment l'arquitectònic, a fi de confirmar els documents escrits o gràfics i testificar una cronologia.

En el cas de Guimerà (Fig. 11), s'ha observat que en la intervenció de 1984, “sense projecte arqueològic, es destruïren totes les restes d'estructures i unitats estratigràfiques existents en un radi de tres metres al voltant de la torre” i, pel que fa a la restauració, “la solució donada a la porta d'entrada de la torre és del tot incorrecta”.⁶⁰

Un altre fet comentat per Joan Ramon González, en el mateix article, confirma que les descobertes arqueològiques obligaren a modificar el projecte elaborat pels arquitectes en haver de fer una lectura nova de la rampa d'accés al castell.

Un altre fet positiu de confirmació de la documentació escrita és sobre la coberta de la torre. L'arqueologia ha certificat per les troballes, en la part que quedava de la terrassa “permetre documentar una teulada construïda quan la torre va ser amortitzada com a lloc de guaita, així com elements per primer cop estudiats de l'acabament d'aquest tipus de torre amb una estructura de fusta que cobria la terrassa superior”.⁶¹

Entre les conclusions que comenta Josep E. Medina, a la memòria de l'excavació, podem deduir que els treballs han aportat:

- Coneixement de la planta baixa de la darrera fase d'utilització de la fortalesa (segles XVI-XIX) i de la seva fonamentació.
- Informació sobre les fases evolutives: una primera fase eminentment defensiva, seguida d'una més residencial i una darrera com a centre d'exploració agropecuària i administrativa.
- La localització de la rampa empedrada, la pujada des del poble, que confirma el moment que deixa el caràcter defensiu.
- Aparició en diferents llocs d'estructures ibèriques per sota de determinats nivells que mostren una clara estratigrafia amb fragments de ceràmica pintada de tradició ibèrica del tipus vernís roig ilergeta, així com ceràmica sandvitx de vernís negre del tipus campaniana.

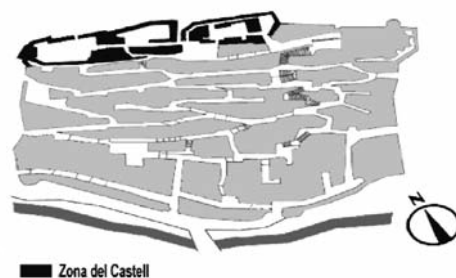

Fig. 11. Plànol de la vila closa dels segles XIV-XV de Guimerà. Remarcada la zona del castell dins de l'acropòlis, segles XII-XIII. web/guimera.info

- Es pot afirmar que les diferents reconstruccions medievals han provocat la desaparició de vestigis dels Camps d'Urnes, com és la ceràmica acanalada, que ha aparegut dins de l'estratigrafia ibèrica.
- La valoració i datació de la torre defensiva de l'entrada nord i la comprovació de les datacions dels sector de muralles. També de la datació de la torre, on es va construir interiorment un cup de vi.

NOTES

1. *El castell de Guimerà. Facsímil de l'obra de Sanç Capdevila*, Lleida, Diputació, 1990, pàg 107-109.
2. J. DUCH MAS, "Un primer inventari dels gravats rupestres o petroglif de la vall del riu Corb", *Palestra Universitària*, núm 4, Cervera, 1989.
3. J. DUCH MAS, "Camins prehistòric per la vall del riu Corb", *Palestra Universitària*, núm. 2, Cervera, 1987
4. J. DUCH MAS, "Primer inventari de localització de restes de sílex en superfície al terme municipal de Vallfogona i de Guimerà a la Vall del Corb" (la Conca de Barberà i l'Urgell), *Palestra Universitària*, núm. 9, Cervera, 1997.
5. A. DURAN I SANPERE, "L'Estela del Museu de Cervera", *Segarra*, núm. 631, Cervera, 1970.
6. J. DUCH MAS, "Un primer inventari dels gravats rupestres...", *Palestra Universitària*, núm. 4, Cervera, 1989.
7. E. MOREU REY, "Pedres decorades de Passanant", *Butlletí Arqueològic*, LXIX-LXX, 1969-1970, Real Sociedad Arqueológica Tarracense, Tarragona, 1966.
8. J. DUCH MAS, "Restes romanes a la vall del riu Corb (La Segarra, l'Urgell, la Conca de Barberà)", *Palestra Universitària*, núm. 1, Cervera, 1986.
9. J. DUCH MAS, "La formació d'una cultura: el món ibèric a la vall del Corb", *Palestra Universitària*, num. 6, Cervera, 1992.
10. J. DUCH MAS, "Restes romanes a la vall...", *Palestra Universitària*, núm. 1, Cervera, 1986.
11. R. BOLEDA CASES, *Carta arqueològica de les valls del riu Corb*, Ondara Sió. IEI, Lleida, 1976, pàg. 20.
12. E. LARA PEINADO, *Epigrafia romana en Lèrida*, IEI, Lleida, 1973, pàg. 253 i 261.
13. A. HÜBNER, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Vol. II 1869, *Viae Publicae Tarraconensis*, núm. 4.929, pàg. 653. CODEX, Valentinus, f. 132.
14. E. LARA PEINADO, *op. cit.*, pàg. 261,
15. F. FITÉ I LLEVOT, "Les torres de guaita de la Catalunya de Ponent. Alguns exemples de l'àrea del Montsec", *Setmana d'Arqueologia Medieval*, Lleida, 1986, pàg. 32-33.
16. F. FITÉ I LLEVOT, "Les torres de guaita...", *op. cit.*, pàg. 28.
17. F. FITÉ I LLEVOT, *op. cit.*, pàg. 28.
18. S. CAPDEVILA, *El Castell de Guimerà*, Tarragona. 1927, pàg. 34-37.
19. F. FITÉ I LLEVOT, *op. cit.*, pàg. 25.
20. J. DUCH I MAS, *Catalunya Romànica*, Vol. XXIV, pàg. 536.
21. F. FITÉ I LLEVOT, *op. cit.*, pàg. 28.
22. Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic*, Barcelona, 1930.
23. J.M. FUENTES I GASÓ, "Sant Sebastià de Guimerà (Abans Santa Maria)", *Catalunya Romànica*, vol. XXIV, pàg. 531-532.
24. J.M. MIRÓ ROSINACH, *Esteles funeràries discoidals de la Segarra*, Barcelona, 1986, pàg. 34.
25. Sanç CAPDEVILA, *El Castell...*, *op. cit.*, pàg. 10.
26. Pere CATALÀ ROCA, *Els castells catalans, vol. VI, 2a. Part*, Barcelona, 1979, pàg. 1016.
27. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 45.
28. P. CATALÀ ROCA, *Els castells catalans, op.cit.*, pàg. 1018.
29. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 50.
30. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 14-20.
31. P. CATALÀ ROCA, *Els castells catalans, op. cit.*, pàg. 1021.
32. Sanç Capdevila, en l'obra ja citada, esmenta que les tropes de la reina, el 1835, varen afusellar, al castell guimeranenc, 34 homes (pàg. 39). Sobre aquests episodis, vegeu també P. CATALÀ ROCA, *op. cit.*, pàg. 1022-1028.

33. R. BOLEDA CASES, "El setge de Guimerà en la Primera guerra carlina", *Recerques de Terre de Ponent*, Tàrrrega, 1983.
34. BOE, 3 de novembre del 1971.
35. J.R. GONZÁLEZ PÉREZ, "L'arqueologia i la recuperació del patrimoni monumental: el cas dels castells de l'Urgell", *URTX*, núm. 10, Tàrrrega, 1997, pàg. 47-48.
36. J.R. GONZÁLEZ PÉREZ, "L'arqueologia i la recuperació del patrimoni monumental...", *op. cit.*, pàg. 47.
37. Les excavacions del castell de Guimerà foren dirigides pels arqueòlegs Joan-Ramon González i Josep Medina del Servei d'Arqueologia de la Fundació Pública IEI de Lleida.
38. J.R. GONZÁLEZ PÉREZ, "L'arqueologia i la recuperació del patrimoni monumental...", *op. cit.*, pàg. 47.
39. J.R. GONZÁLEZ PÉREZ, *op. cit.*, pàg. 49.
40. J.E. MEDINA MORALES, "Memòries dels treballs arqueològics portats a terme al castell de Guimerà", Lleida, IEI, 2001, pàg. 9.
41. M.A. FARRÉ I TARGA, "Obres al castell de Guimerà a les acaballes del segle XVI: el Portal del Vescomte d'Evol", *URTX*, núm. 14, Tàrrrega, 2001.
42. M.A. FARRÉ I TARGA, "Obres al castell de Guimerà...", *op. cit.*, pàg. 2003.
43. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 12.
44. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 25.
45. J. DUCH I MAS, "El setge de Guimerà a la primera Guerra Carlina", *El Castell de Guimerà*, *op. cit.*, pàg. 169-174.
46. J.E. MEDINA MORALES, *Memòries dels treballs arqueològics...*, *op. cit.*, pàg. 13.
47. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 12 i 26.
48. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 22 i 23.
49. J.E. MEDINA MORALES, "Avanç de la primera campanya d'excavació arqueològica al castell de Guimerà", *URTX*, núm. 5, Tàrrrega.
50. J.E. MEDINA MORALES, *Memòries dels treballs arqueològics...*, *op. cit.*, pàg. 18.
51. S. CAPDEVILA, *op. cit.*, pàg. 12.
52. J.E. MEDINA MORALES, *Memòries dels treballs arqueològics...*, *op. cit.*, pàg. 10.
53. J. BOLÓS I MASCLANS, "Vila i castell de Guimerà", *Catalunya Romànica*, vol. XXIV, Barcelona, 1984, pàg. 529.
54. J.E. MEDINA MORALES, *op. cit.*, pàg. 21.
55. M.A. FARRÉ I TARGA, "L'arxiu de l'Ajuntament de Guimerà", *URTX*, núm. 7, Tàrrrega, 1995, pàg. 281-292.
56. J.E. MEDINA MORALES, *op. cit.*, pàg. 23.
57. J.E. MEDINA MORALES, *op. cit.*, pàg. 24.
58. AHC Tàrrrega, *Fons municipal de Guimerà. Llibre de la Cort del Batlle, 1581-1586*.
59. M.A. FARRÉ I TARGA, "Obres al castell de Guimerà...", *op. cit.*, pàg. 2001.
60. J.E. MEDINA MORALES, *op. cit.*, pàg. 24.
61. J.R. GONZÁLEZ PÉREZ, "L'arqueologia i la recuperació del patrimoni monumental el cas dels castells de l'Urgell", *op. cit.*, pàg. 47.